
Kazak Halk Edebiyatında Yalanlamalar (Ötirik Öleñder)

Asem KUANIŞBAYEVA

*Gazi Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi*

Özet: Ötirik Öleñder (yalanlamalar), diğler milletlerin halk edebiyatına göre Kazak halk edebiyatında ayrı yer tutmaktadır. Bu şiirlerde ötirik (yalan) söylense de, esas olarak şiirde geçen kelimelerin anlamları altında gerçek gizlidir. Çoğunlukla halkı etkilemek için şiirde yaşam tarzı, insan hareketleri, çevre tasviri kullanılarak sunulur.

Ötirik Öleñder, şaka, güldürü şeklinde eskiliğın halka uygun olmayan taraflarını gösteren edebî tür olarak nitelenmektedir. Örneğın halk, dönürlük, görücü usulü gibi gelenek görenekleri sevmediğı için alay ederek güldürü şeklinde söyledi. Bazen ötirik öleñder'de zeki ve zeki olmayan insanların karakteri açıkça gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ötirik öleñder, yalanlamalar, Kazak halk gelenekleri, Kazak halk edebiyatı, motif.

Giriş

Ötirik Öleñder, Kazak halk edebiyatında ilginç, güldürücü olaylara dayanarak düzenlenen bir tür olarak nitelenmektedir.

Ötirik Öleñder, Kazak halk edebiyatında ayrı yer tutmaktadır. Ötirik Öleñder, anlamı gerçeğe ters olsa da dinlemesi kolay, anlamada yetenek isteyen, yalan söyleyerek gerçeğı eleştiren bir türdür. Kazak halk edebiy-

atındaki ötirik öleñder örnekleri: “El Ötirigi”, “Seksen Ötirik”, “Qırıq Ötirik”, “Ötirik Öleñder”dir (*El Kazması-Eski Söz, 1994*).

Ötirik öleñderde mübalağa, yani “dügme kadar olanı deve, deve kadar olanı düğme gibi gösterme” büyük ölçüde yer alır. (“Habbeyi kubbe yapmak” gibi.)

Âşık edebiyatında, insanların zihnî faaliyetlerine ve aklın prensiplerine ters düşen bu tarz eserlerin en tipik örneğini “yalanlamalar” teşkil eder (*Özkan, 1991*). Sözlü edebiyatımızda yalanlama tarzı şiir kavramından ilk defa Pertev Naili Boratav bahsetmiş; ancak, türün hususiyetleri üzerinde durmamıştır (*Boratav, 1958; Özkan, 1991'den*). İlhan Başgöz ise, âşıklara ait bu tür şiirlerin monolog şeklinde olanlarını “mizâhi destan” olarak nitelendirmiştir (*Başgöz, 1948; Özkan, 1991'den*). M.Fahrettin Kırzioğlu da “Halk Hikâyelerinde “döşeme” Söyleme Geleneği” adlı makalesinde Dede Korkut Kitabı'nın giriş kısmında bulunan “karılar dört dürlüdür” diye başlayan sözlerin, yazılı kaynaklardan tespit edilen ilk yalanlama metni olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Kırzioğlu, Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da halk hikâyesi anlatımında yer alan döşemelerdeki mensur yalanlamalardan örnekler vermiştir (*Kırzioğlu, 1968; Özkan, 1991'den*). Daha sonra Umay Günay, yalanlama biçimindeki şiirlerin doğu Anadolu Bölgesi âşık fasıllarındaki “sistemli deyişler” diye bilinen “tekellüm”de yer alan bir bölüm olduğunu ortaya koymuştur. Günay'a göre “bu tür şiirler, âşıkların deyişmelerinde, olmayacak şeyleri mübalegalı biçimde, gerçekmiş gibi söyleme esasına dayanır” (*Günay, 1986; Özkan, 1991'den*). Yalanlamaların mensur ifadesi olan tekerlemeler, yaşanabilir hayatın ölçülerine sığmayan his, hayal ve hareketleri masal, halk hikâyesi, bilmece ve halk tiyatrosu gibi anlatım türleri içinde; seci, vezin ve aliterasyondan istifade ederek anlatırlar. İçinde yaşadıkları cemiyetin sözlü edebiyatına ait söz konusu türlerin, gelenek taşıyıcısı âşıkların eserlerine yansımaları tabiidir. Nitekim âşıklar, pragmatik gayelerle söyledikleri mana ve ahenk bakımından zayıf manzumelere “tekerleme” adını vermektedirler (*Özkan, 1991*).

“Ötirik” Kelimesinin Sözlüklerdeki Açıklaması

Ötirik kelimesi Kazak Dilinin Tüsindirme Sözlüğünde *өтірік (ötirik): шындыққа жуыспайтын, жалған, рас емес (şındıqqa juıspayttın, jalğan, ras emes)*- gerçeğe uzak, yalan, doğru olmayan; *өтірік ат (ötirik at):*

lâkap; *шылығы өтірік* (şılğı ötirik): baştan ayağa kadar yalan; *өтірікті сұдай сапырды* (ötirikti suday sapırdı): göze baka baka yalan söylemek, olarak açıklanmıştır (Kenesbayev, 1959).

W.Radloff ise bu kelimeyi şöyle açıklamıştır (Radloff, 1893):

Ötүрүк (Kir., أوتوروك (Dsch.))= *өтрүк*

1. Yalan (die Lüge (Alm.)); *өтүрүк айтма, чынын айт!* (ötürük aitma cının ait!) Yalan söyleme, doğru söyle! (Lüge night, rede die Wahrheit!);

өтүрүккө koidu (ötürükkö koidu) yalan sandı (er hielt es für Lüge);

2. Niyetsiz, öylesine söylemek (ohne Zweck (niyetsiz), zwecklos (faydasız)); *өтүрүк айтты* (ötürük aittı) öylesine söylemek (er sprach nur so, zum Scherz, er faselte)

Bu kelimenin açıklaması, M.Räsänen'in sözlüğünde şöyle yer almaktadır (Räsänen, 1969):

Ötrük 'listig' (hileci, hilekâr), Çağ. Kzk. **ötrük, ötürük** 'Lüge, Unwahrheit' (yani yalan), < **öt** 'hindurchgehen' (yani atlamak). **Öt** kelimesi ise:

Öt Çağ., Jak., Uig., 'hindurchgehen, vergehen, vorbeigehen' (yani atlamak, kayb olmak, yok olmak), Kzk. **üt** 'hindurchgehen', Çuv. **vit** 'durch' (baştan, tamamıyla), Osm. **öt-â** 'auf der anderen Seite' (öbür taraftan, mecazi anlamı, "yan gözle"); Uig. **öt-kür-ü** 'durch' (-den geçmek); Krm. **öt-kür** 'scharf' (keskin, acıtcı, sert eleştiri) (Kazak Türkçesinde de bu kelime aynı anlamda geçer "**ötkir söz**" olarak)

Sır Gerard Clauson'un sözlüğünde bu kelime şöyle izah edilmiştir (Clauson, 1972):

Ötrük originally 'crafty, wily' (esas kurnaz, üçkâğıtçı, cingöz), later 'untruthful, a lie' (sonra doğru olmayan, yalan anlamını kazandı), Kır. Kzx. **ötrük/ötürük**, Çağ. **ötrük** (yalan söz).

Genel olarak değerlendirdiğimiz zaman "**ötirik**" kelimesi birçok lehçelerde **ötürük** şeklinde değil, **yalan, jalğan** olarak geçmesine rağmen yalan manasını korumaktadır. Bu günlerde de Kazak Türkçesinde bu kelime aynı anlamda kullanılmaktadır.

Kazak Halk Edebiyatında Ötirik Öleñder

Kazak halk edebiyatında ötirik öleñder, eğlenmek için söylenirdi ve komedi, güldürü olarak nitelenirdi. Eğer güldürünün esasının terslikten, yani bir şeyi onun genelde sahip olan hususlarının uygun olmayan bir şekilde göstermekten doğduğunu düşünürsek, ötirik öleñder tamamen bu

esasa dayanarak ortaya çıkmıştır. Burada, kendi başına ötirik öleñderi aldığıımız zaman özel, garip, ilginç, güldürücü durumların çok olduğunu görebiliriz.

Savısқан alıp uştı böltirikti, Saksığan kurdun yavrusu ile uçtu
Aytpaymın qız berseñ de ötirikti. Kız versen de yalan söylemem.
Şirkinniñ tepkisiniñ qattısın-ay, Oh! Ne kadar sert tepişti,
Bir qızdı şıbın tevip öltiripti. Bir kıızı sinek tepip öldürmüş.

(Kazak Edebiyatı Tarihi, 1960)

Halk hoşlanmadığı, uygun görmediğı örf adetlerini dünürlük, görücü usulü, ticaret vs. ...gibi alay ederek söylemişlerdir. Ötirik öleñder, ilk önce çocuklara söylenirdi. Sonra büyükler, hayalî unsurları geliştirerek söylediler. Ötirik öleñderde hayal gücü, çeşitli yorumlar kullanılarak olmayan hadise olmuş gibi gösterilmektedir. Örneğın: “Dünyada ne yok?” denilen sorunun cevabı olan “göğün direğı, taşın damarı, kuşun sütü, yıldınnın ödü yok, bundan başka her şey var” sözü halk arasında sözlü gelenekte yaşamaktadır. Ancak ötirik öleñderde hayal gücü kullanılarak “Gökyüzünün altı direğı varmış.” gibi gösterilmektedir.

Aspañğa altı jerden tirev qoydım Gökyüzüne altı yerden direk yaptım
Toy qılıp muñ masanı sonda soydım Düğün yapıp bin sivrisineğı kestim
Jüregın bireviniñ dört bölip jep, Birisinin yüreğini dörde bölerek yiyip
Nansañız ömirimde bir-aq toydım! İnansanız hayatımda ilk defa doydum.

(Kazak Edebiyatı Tarihi, 1960)

Ötirik öleñder eski zamanlarda gençlerin arasında şaka, güldürü olarak söylenmiş olduğu gerçektir. Ötirik öleñderin sosyal, sanatsal tarafı farklı ve kendine has özellikleri vardır. Örneğın, normal şiirler gibi ötirik öleñder de kıtalardan oluşmaktadır.

Ötirik öleñderin diğeri özelliğı de baştan sonuna kadar etkileyici bir şekilde söylenmesidir.

Kümisten aq tışqañğa tağa qıldım Gümüşten beyaz fareye nal yaptım
Quyñğın kör tışqañnuñ jağa qıldım Kör farenin kuyruğundan
yaka yaptım.

Terisin sarı masanıñ tespey soyp,
Jiyıñğa on bes qarıs saba qıldım
Jabılıp otız jigit kötere almay,
Qılmasqa endi saba taübe qıldım.

Sarı sıvrisineğın derisini iyice alarak
Düğüne on beş kımız tabağı yaptım.
Otuz yiğit onu kaldıramayınca
Kımız tabağını yamamaya tövbe ettim.
(Kazak Edebiyatı Tarihi, 1960)

gibi ötirik öleñdere bakarsak bu altı mısranın altısı da etkileyicidir. Ötirik öleñder, ilk olarak W.Radloff'un kitabında yayınlanmıştır. Sonra da 1890 yılında ř.Ahmetov'un "Ötirik Öleñ" adlı kitabında geniş olarak verilmiştir (Ahmetov vd., 1994).

W.Radloff'un derlediğı ötirik öleñlerden bir kısmını örnek olarak verelim (Ahmetov vd., 1994):

Ötirik öleñ ayttım da jurıtqa jaqtım
Qumırsqanı qayııp qoyday baqtım
El qıdırğan keşegi eser kezde
Bögelek basına tana taqtım.
Bir qoyandı mindim de
aspañğa uçtım
Ekpinine şıdamay jerge tüstim

Yalanlama söyleyerek halka
sevimli oldum
Karıncayı koyun gibi besledim
Geze geze düñkü iyi güñde
Bögeleğın¹ başına dana taktım.

Altı küñdey aq boran soğıp edi,
Jalğız quray ığına as qılıp içtim
Bes qarısqa küñinde basa mindim,
Jürgize almay şirkindi azar mindim.

Bir tavşana binerek göğe uçtım
Vurgusuna dayanamayarak
yere düştüm
Altı gün boyunca fırtına olmuştu
Bir kuru ağacın altında aş pişirip içtim.
Beş **qarsağ**² her gün bindim
Yürütemedim zavallıya zor bindim.

(Ahmetov vd., 1994)

Divayev tarafından derlenen "Tazřabalanıñ Qırıc Ötirigi" (Keloğlanın Kırık Yalanı) adlı anlatısı da güldürü hikâyelerin en güzel örneğidir (Kazakhskaya Narodnaya Poeziya, 1964). Keloğlan Kazak Halk edebiyatında yalancı olarak tanınır. Yalancıya kız verecek olan Han'ın anlaşmasının abartılması alışılmışın dışında olan bir durumdur. Keloğlanın yalanı buradan itibaren başlamıştır. "Ben anamın karnında iken babamın babasının atını otlattım" demiştir. Buradaki yalanın sebebi masalın kasıtlı olarak gülünç hale getirilmesidir.

Bu masal metni şöyledir:

Ertede bir qan jurıtına jar şaqrıptı: "Kimde-kim meniñ aldım kelip kidir-

mesten qırıq auvız ötirik ângime aytıp ötse, qızımdı berip, küyev qılamın jäne özime üväzir qılamın, eger aytqan ângimesiniñ işinde bir auvız da bolsa, ras söz qosılsa basın kesemin”, -dep.

Är jerden hannıñ qızın alıp, üväzir boludı süygender kelip, hannıñ aldında qırıq auz ötirik ângime söyleymin degenderdiñ bäre de uyqastırıp ayta almay ölip ketipti. Keybirevler aytarımın-aq dep quşırılanıp kelse de, jüreksinip, hannıñ aldına kire almay sırttan qayıttı.

Aqırında on jasar bir taz bala kelip, hannıñ aldına jüginip otırıp, qırıq auvız ötirik ângimeni bılayşa bastap ayta beripti:

“Tumay turğanımda äkemniñ äkesiniñ jılqısın baqqan ekenmin, jazdıñ orta şildesinde su arayın dep kölge aydap kelsem, ıstıqtıñ ötkirliğinen köldiñ suı kisi boyı qalıñdıǵı muz bolıp qatıp qalğan eken. Baltamenden urdım oyılmadı, soylımen de urdım oyılmadı, aqırında qolımnen basımdı julıp alıp, keñirdegimnen ustap turıp şekemnenen bir tıq etkizgenimde muz oyılıp, mıñ jılqı birden jabılıp su işetin suat aşıldı, jılqım muzdıñ üstinde jayılp jatqanda sanamay, tüstemey tügeldegenimde altı kulaş ala bie degen bir biem körinbedi. Qurıǵımdı muzǵa şaşa salıp basına pışaǵımdı şaşıp, onıñ üstine şıǵıp qarap em taǵı körinbedi. Dereu pışaǵımınñ basına qınımdı şaşa salıp, endi şıǵıp qaraǵanımda körindi. Aysılıq teñizdiñ aralında bir tasqa şıǵıp, qulındap qalğan eken.

Dereu qurıǵımdı qayıq qılıp, pışaǵımdı eskek qılıp suǵa tüse qalğanımda, köz aşıp jumǵaşa teñizden öte şıqtım.

Biege minip qulındı aldımğa öñgerip suǵa tüse qalğanımda şın battım. Jalma-jan qulınǵa minip, bieni aldımğa alıp öñgerip edim, teñizden közdi aşıp-jumǵaşa öte şıqtım.

Bayaǵı muzdıñ üstinde jayılp jatqan jılqımnuñ işin aralap jürsem, bir jerde bitpegen qu toblıǵınıñ tübinde tumaǵan tu qoyan jatır eken, sadaǵımdı ala salıp, oǵımnuñ masaq jaǵımnenen atıp edim, ötpedi, masaq jaǵın kiriske qoyıp, kiyiz jaǵımnenen atıp edim, ötip ketti.

Qoyannıñ mayın küydirip alayın, etin pisirip jeyin dep atımdı bir uvaqıtta qu qazıqqa baylay salıp, etegimnen tezekti tere berdim. Bir uvaqıtta qarasam, atım bir dalbıraǵan narseden ürkip jür eken. Jalma-jan etegimdegi tezekti töge salıp, atıma jügireyin desem, manaǵı tezek dep tergenim bödene eken, pır-pır etip uşıp ketti. Atımdı qu qazıq dep baylaǵanım aqqudın moyını eken. Atım sonıñ qanat qaǵıp dalbıraǵanımen ürkip jür eken. Sonan soñ manaǵı qoyandı soyıp etin bir basqa, mayın bir basqa bir bütün

kazañğa ertip edim aqpastan eridi. Bir ögiz qarın tolı may alıp, endi etin pisirip jeyin dep qolıma alıp auvızıma aparğanımda esime tüsti: basım bayağı muz qoyğan jerde umıt qalğan eken. Qoyannıñ etiñ öñeşime qolımmen tıǵıp, işime toltırıp alıp, manağı ertip alğan ögiz qarın maymenen etigimdi maylap edim, bireuvine jetpedi. Tünde uyuqtap jatqanımda bir nârseniñ sartta-surt bolıp jatqan dauvısınan oyanıp qarasam, eki etigim töbelesip jatr eken. Bireui aytadı: “Sağan may jaqtı, mağan jaqpadı.” Bireuvi aytadı: “Öziñniñ baqıtsızdıǵınan körmey, jetpese menen nesin köresin” dep. Ekeuvin judırıqpenen şekelerine bir-bir qoyıp, ekeuvin eki jaǵıma qoyıp jata berdim.

Tañ atqan soñ qarasam manağı may jaqpağan etigim tünde qaşıp ketipti. Qalğan bir etigime eki ayaǵımdı tıǵıp alıp izine tüsip qüvıp kettim.

Aydan aylar jürdim, jıldan jıldar jürdim, aqırında ulı jiyin as berip jatqan eldiñ üstinen şıqtım. Qarasam, tabaq tarıp jürgen boz balalardıñ işinde bayağı qaşqan etigim tabaq qazı, qarta, jal-jaya, appaq maydı alıp kelip aldım qoyıp: “keşegi mağan jaǵuǵa qılmağan mayıñ üşin!” dep tabaqtarın tartuǵa taǵı da jürüp ketti. Manağıday öñeşime qazı, qartaları tıǵuǵa kil may bolıp qanşa itersem de jürgize almay, qasımdağı etigimdi basıma jumsap aldırıp, basımdı ornına qoyıp, toyıp aldım. Osınıñ bärin körge-nimdi aytsam, budan da köp.”

(Söytip) Suayt Tazşa hannıñ qızın alıp, bay bolıp, barşa muratına jetken eken.

Masalın Türkçe’si:

“Eski zamanlarda bir han: Kim benim önümde hiç durmadan kırk yalan söylese, ona kızımı verip vezir yapacağım, fakat söylediği yalanların arasında bir gerçek geçerse kafasını keserim.” diye buyurmuştu.

Her taraftan insanlar kırk yalan söyleyerek hanın kızını almaya ve vezir olmaya geliyordu. Fakat hiçkimse başaramadı. Bazıları korkudan hanın karşısına bile geçemediler.

Sonunda on yaşında olan kel çocuk gelip, hanın karşısına oturarak kırk yalan söylemeye başlar:

“Ben annemin karnundayken babamın babasının atlarını otlattım. Yazın çok sıcak bir gününde atları göl başına sulamaya götürürken göl buz olmuş. Balta ile vurdum kırılmadı, kürek ile denedim olmadı, sonunda elim kafamı alıp alınımla vurdum, buz kırıldı, bin at su içebilecek yer açıldı. Atlarımı saymaya başladığımda bir ela kısrağım yokmuş. Buzu halat-

la avlayıp ucuna bıçak sokup, onun üstüne çıktım görünmedi, hemen bıçağımın üstüne kınımı koyup onun üstüne çıktığımda görüldü. Deniz kenarında bir taş üzerinde duruyormuş, yavrulanmış. Hemen halattan kayık yapıp, çabuk denizi geçtim.

Kısağa binip yavrusunu elime aldığımda suya batmaya başladım, hemen elime kısağı alarak kuluna bindiğim zaman çabuk denizi geçtim.

Tekrar atlara döndüğüm zaman onların arasında tavşanı gördüm, yayımı aldım vurduğum değmedi, oku ters yerleştirerek denedim oldu.

Tavşanı pişirmek için atımı bağladım ve tezek toplamaya gittim. Atıma bir baksam bir şeyden ürkmüş. Elimdeki tezeleri atıp atıma doğru koştuğumda topladığım tezeler kuş olup uçtu. Atımı bağlayan yer ise kuğunun boynu imiş. Ve at, kuğu kanatlarını açtığından ürkmüş.

Sonra tavşanın yağını erittim. Bir öküz karnı kadar yağ oldu, şimdi etini yemek istedim hatırladım ki kafam buzun üstünde kalmış. Eti gömleğimin içine koydum, yağ ile çizmemi boyadım, yağ birisine yetti, birisine yetmedi. Gece uyurken bir gürültüden uyandım. Baktım ki iki çizmem kavga ediyordu. Birisi: "Sana yağ yetti, bana yetmedi." Diğeri: "Şans meselesi." dedi. İkisini de dövüp ayrı koydum.

Sabahleyin baksam dün yağlanmamış çizmem kaçmış. Kalan bir çizmeye iki ayağımı sokup peşine düştüm.

Aylar geçti, yıllar geçti, sonunda bir milletin büyük aş töresine rastladım, baksam yemekleri dağıtan çocukları arasında benim çizmem de var. Sonra bana benim çizmem yemek dolu tabak getirdi ve "bu dünkü yağlamadığın için" dedi. Ayağımdaki çizmeye kafamı getirsin dedim, kafamı alıp bu tabağı bitirdim ve doydum.

Gördüklerimin hepsini anlatırsam zaman yetmez."

Böylece Keloğlan (Tazşabala) hanın kızını alıp, zengin olup muradına ermiş oldu.

Ötirik Öleñlerde Geçen Bazı Motifler

Gök Direği

Türk destanları ile düşüncelerinde göğün direği anlayışı, çok önemli bir yer tutar. Bahaeddin Ögel'in Türk Mitolojisi adlı kitabında göğün direği çeşitli şekilde geçmektedir:

Türklerde göğün direği, "bir çadır direği" gibi. Yakut Türklerinde göğün

direği, “dünyadan yükselen bir demir ağaç” olarak tanınmaktadır. Aynı zamanda başka bir düşünce de var: direğin ucunda çift başlı kartalın bulunması gibi (Ögel, 1995).

Ötirik öleñderde gök direği, “aspanğa altı tirev koydım” olarak geçer. Bu direkler, büyük ihtimalle ağaçtır, çünkü eskiden Kazak Türklerinde çadırın direği ağaçtan yapılırdı. Kazak Türkleri buna “bakan” derler, aynı zamanda “Altıbakan”³ adlı Kazak Türklerinde oyun vardır. Yani göğün direğini “bir çadır direği” veya “göge yükselen bir (altı) ağaç” olarak tanımlayabiliriz.

Hayat ağacı, dünyanın merkezinin sembolü olarak da kabul edilir. Bu ağaç, gökyüzü ile yer yüzünü birbirine bağlayan dikey merkezdir. Bu ağaç dünya ile yer arasındaki kutsal değnek olarak da tanımlanır. Ayrıca bu değnek gökyüzünü tutmaktadır. Bu ağacın en önemli özelliği de gökyüzündeki ruhlara yol olmasıdır. Bu yolu şaman trans halinde kullanır (Hirsctberg, 1965; Turan, 1992’den).

Ayrıca M.Gabdullin’in kitabında Bolık ile Elentay arasında olan bilmece atışması hakkında bahsedildiği zaman gök direği, öyle verilmiş (Gabdullin, 1996):

Bolık Elentay’dan sorar: “Eğer Allah’ın ilk yarattığı yer ve gök ise, o yer neyin üzerinde?”

Elentay: Öküz, diye cevap verir. Öküz ise balık üzerinde, balık ise suyun, su ise buharın üzerinde diye devam eder.

Eski zamanlarda kazak halkı gökyüzünü ayla algıladı. Yani halk arasında öyle bir inanç yaşıyordu.

Kuşlar

Türk halk edebiyatında kuşlar motifine de çok rastlayabiliriz. Örneğin: Serçe kuřu haberleşme kuřu olarak tanınır. Karga ile saksığan pek hoř tanımlanmaz. Kuřu, Kırgız ve Kazak destanlarında gelin ve kızlar ile ilgili olarak geçer (Ögel, 1995). Ötirik öleñderde şöyle geçmekte:

“Serçenin başından minare yaptık”; “Kırk karga otuz at sineğe dünür olup”; “Saksığan kuşuyu avlayıp uğu”; “Saksığan kurdun yavrusu ile uğu”.

Sayılar

Türk halk edebiyatında kırk, yedi, üç gibi sayılar kutsal olarak sayılmak-

tadır.

Ötirik öleñlerde kırk, otuz, bin, üç gibi sayılar geçmektedir. Örneğin: “Kırk karga otuz at sineğe dünür olup”; “Bir tilkinin kırk araba omurgasını”; “Kör farenin kırk kulaç üyegi var”; “Kırk kısrak başlık parasına alarak”; “Üç yaşında iyi nişancı idim”; “Biter diye beş bin yılıkyı harcadım”; “Düğün yapıp bin sivrisineği kestim”; “Altı gün boyunca fırtına olmuştu”; “Altı kız böceği, beş at sineği düğün yapmış”.

Hayvanlar

Türk destanlarında hayvanlar önemli yer tutmaktadır: at, deve, koyun, tilki, tavşan vs. ... gibi. Ötirik öleñlerde de bunlara rastlıyoruz: “Bir tilkinin kırk araba omurgasını”; “Kör farenin kırk kulaç üyegi var”; “Kırk kısrak başlık parasına alarak”; “Biter diye beş bin yılıkyı harcadım”; “Keçinin başından sigara yaptım”; “Develere onları artmıştım”; “Tavşana binip düşmanın peşinden koştu”.

Bunların yanında sinek, karınca, kurbağa, çekirge vs. gibilere rastlayabiliriz. Örneğin: “Çekirgenin aygırından tutup binip”; “Sinek denilen birçok bakır imiş”, “Karıncayı koyun gibi besledim”; “Göl kurbağasının büyük kemiği var”.

Ayrıca Kazak halkının yaşam tarzını gösteren ifadeler de bulunmaktadır.

Kımız⁵ kültürü:

Düğüne on beş kımız tabağı yaptım.

Otuz yiğit onu kaldıramayınca

Kımız tabağını yapmamaya tövbe ettim.

Evlenme düğünlerinde dünürlere **kiyit** verme:

Kiyit giydik onların dünüründen

Sonuç

Kazak Halk Edebiyatında Ötirik Öleñder, yalanlar söyleme vasıtasıyla gerçeği ifade eden bir tür olarak nitelendirilmektedir. Her bir halk edebiyatı ürünü gibi ötirik öleñder, bize halkın yaşam tarzını, örf adetlerini, sosyal ilişkilerini, tarihini anlatmaktadır.

Eski Türk dini merasimlerindeki Şamanların dualarından başlayarak tekerleme, şathiyelerin tesiriyle âşık fasıllarında (Özkan, 1991), masal ve

halk tiyatrosu gibi mensur, halk hikayeleri gibi ekseriya mensur-manzum karışık yapıya sahip türlerde, yalanlama tarzı şiirlere sınırlı atmosferi dağıtmak, dinleyicilerin dikkatini çekmek, onları eğlendirmek amacıyla yer verilmektedir (Özkan, 1991).

Yüzyıllar boyunca taklit edilemeyen güzel bir üslupla söylenen ötirik öleñder, gerek şiir sanatı gerekse dil sanatı bakımından kendine has bir özellik taşımaktadır.

Açıklamalar

1. Bögelek, kızböceği türü.
2. Qarsaq, tilki türü.
3. Altıbakan, Kazak Türklerinin milli bayramlarında altı ağaçtan yapılan salıncak, bu salıncakta kız ve yiğit şarkı söyleyerek yarışır, Kazak Türklerinin milli oyunudur.
4. Üyek, farenin ini.
5. Kırmız, at sütü.
6. Kiyit, düğünlerde verilen hediye, çoğunlukla kumaş verilir.

Kaynaklar

- AHMETOV, Z.; BERDİBAYEV, R.; KASKABASOV, S.; KİRABAYEV, S.; MATIJANOV, K. (1994), *El Kazınası-Eski Söz*, (Radloff'un Derlemeleeri), Almatı, Ğılım, s. 598, 65-66.
- BAŞGÖZ, İlhan (1948), *Mizah Destanlarımız*, Yağmur ve Toprak, sayı: 1. ayrıca bkz. Folklor Yazıları, İstanbul, 1986, s.287.
- BORATAV, Pertev Naili (1958), *Zaman Zaman İçinde, Tekerlemeler-Masallar*, İstanbul, s.32-49.
- GABDULLİN, M. (1996), *Kazak Halk Edebiyatı*, Almatı, s. 323.
- GÜNAY, Umay (1986), *Aşık Tarzı şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, s.30, 57, 67.
- CLAUSON, Sır Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, s.66.
- HIRSCTBERG, Walter (1965), *Wörterbuch Der Völkerkunde*, Stuttgart, s. 25, 256
- KAZAK EDEBİYATI TARİHİ (1960), *Kazak Halk Edebiyatı*, Almatı, I. C., VII. Bölüm, s.140, 141, 142.

- KAZAHSKAYA NARODNAYA POEZİYA (1964), *Divayev'in topladığı eserleri*, Alma-Ata, s. 60-62.
- KENESBAYEV, İ. (1959), *Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi* (Kazak Dilinin Açıklamalı Sözlüğü), Almatı, s.598.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin (1968), *Halk Hikayecilerinde Döşeme Söyleme Geleneği*, Türk Dili, Halk Edebiyatı Özel Sayısı, sayı: 205, Aralık, s. 482.
- ÖGEL, Bahaeddin (1995), *Türk Mitolojisi*, II.c., Ankara, s. 169, 549, 552, 557.
- ÖZKAN, İsa (1991), *Yalanlamalar ve Tekerlemeler*, Türk Kültürü, Eylül, sayı: 341, Ankara, s. 539, 544, 551, 543
- RADLOFF, W. (1893), *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy* (Türk Lehçelerinin Sözlük Denemesi), Sankt-Peterburg, I. C., s. 1266-1267.
- RÄSÄNEN, M. (1969), *Versuch Eines Etymolocischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki, s. 376.
- TURAN, F. Ahsen (1992), *Hayat Ağacı*, Türk Kültürü, Eylül, sayı: 353, s. 543, 553

Untruthful Poems in Kazakh Folklore

Asem KUANYSHBAÏEVA

Gazi University

Faculty of Arts and Sciences

Abstract: Untruthful Poems have crucial importance in Kazakh folklore than those of in other countries. Although these poems untruthful in nature it has to be admitted that words in them have hidden truth. Overall the use of everyday life scenes, the description of spectacular scenery and behavior of people in these poems tempt people to read them.

Untruthful Poems present a genre in Kazakh folklore. These poems show people's criticism about old culture (traditions) in the form of fun and joke. For example people that didn't like the tradition of getting married by the parents agreement derided it (laughed) in the poems. The characteristics of wise and stupid men are described in some poems too.

Key Words: Untruthful poems, traditions of Kazakh people, Kazakh folklore, motif.

Небылички в Фольклоре Казахского Народа

Асем Куанышбаева

Университет Гази

Факультет естественных и гуманитарных наук

Резюме: Небылички по сравнению с фольклором других народов занимают особое место в фольклоре казахского народа. Хотя в них говорится неправда, под этими словами скрывается истина. В основном, чтобы привлечь внимание народа, в небыличках используются такие темы, как быт народа, поступки людей, описание окружающей среды. Небылички в казахском фольклоре представляют собой литературный жанр, который критикует в виде смеха и шутки несоответствующие взглядам народа стороны старых традиций. Например, народ, который не любил такой обычай, как сватовство по согласию родителей (сторон), высмеивал их в небыличках. В некоторых небыличках также описывались черты умного и глупого человека.

Ключевые слова: Небылички, Традиции Казахского Народа, Казахское Народное Творчество, Литературные Мотивы.